

Ірина Вітер,
*кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник,
доцент, провідний науковий співробітник
Державної установи
«Інститут всесвітньої історії НАН України»,*

Володимир Вітер,
*старший науковий співробітник НДІ соціальної політики
Міністерства соціальної політики України і НАН України*

РОЛЬ ЕТИЧНОГО ВЧЕННЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В НОВИХ РЕАЛІЯХ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Серед високоосвічених українців XVIII ст. найбільш відомою у світі є постать Григорія Савича Сковороди (1722–1794 рр.) як видатного просвітителя, гуманіста, філософа, поета та перекладача, мандрівника, який багато подорожував пішки з палицею в руках, Біблією і флейтою в торбинці через всю Україну, європейськими країнами, творчість якого й досі впливає на формування політичної свідомості та цінностей українського суспільства. Іван Франко писав: «Григорій Сковорода – явище вельми помітне в історії розвитку українського народу, мабуть, найпомітніше поміж усіх духовних діячів наших XVIII століття».

Сьогодні, у важкий для України час, у період провокаційного і несправедливого вторгнення Росії, віра у перемогу, єдність і дружбу українців є особливо значущою і актуальною. Творча спадщина Григорія Сковороди, його філософські погляди на добро, любов, щастя, науку, дітей і природу формують відчуття єдності, справжності та підіймають дух українського народу, є духовним фундаментом для наших захисників – воїнів Збройних Сил України, які хоробро захищають нашу свободу та гідність, демонструють безмежну відданість та любов до країни, наближують нашу перемогу.

Григорій Сковорода був мандрівним філософом, досліджував людину та її існування, навчав людей, як жити, бути щасливими, творити, виховувати майбутні покоління. Він ходив від одних господарств до інших, не цурався бідних людей на вулиці, базарах та біля церкви. У народі Сковорода став відомим, перш за

все, своїми піснями, віршами, які стали популярними на той час, виконувались кобзарями та лірниками, а також – започаткуванням української байки. Тарас Шевченко казав, що він в молоді роки списував Сковороду [1].

Особливої ваги сьогодні набувають етичні погляди Григорія Сковороди, притаманні українському суспільству.

Етичні погляди молодого Григорія формувалися під впливом культури українського бароко в Києво-Могилянській академії, де він навчався, а згодом – в колегіумах. Григорій Сковорода завершує епоху культури українського бароко, після якої відбувається перехід до романтизму Тараса Шевченка.

Розвиток людини як особистості Григорій Сковорода вважав основним постулатом. Якщо людина розвивається – це значить, що вона може здійснити себе, досягти чогось, і взагалі – від її суб'єктності (здатності до соціальної дії, адекватного усвідомлення навколишньої дійсності й себе у ній), від її творчої активності, від того, яка є особистість, залежить суспільство, в якому вона живе.

Григорій Сковорода наголошував на *необхідності самопізнання* трансцендентних (тобто непересічних), вічних цінностей, до яких ми відносимо мораль та загальнолюдські цінності, і власної ідентичності. Важливо, що духовність Григорій Сковорода розумів скоріше так, як ми сьогодні її розуміємо, тобто, в секуляристичному значенні цього слова, ніж у релігійно-обрядовому.

Для сучасного суспільства дуже важливими є ідея Сковороди про *виховання справжніх цінностей*, які сприяють розвитку особистості, та його погляди про виховання фізично-здорового, духовно-багатого, морально-стійкого покоління, яке здатне обирати власний життєвий шлях на основі особистих уявлень про добро, любов, щастя. Сьогодні на часі виховання у людини усвідомлення власної гідності, підвищення чутливості до етичних проблем. Сковорода був добрим до людей, чесним собою, він не допускав подвійної моралі, він жив так, як навчав. Вважав, що батьки дитини повинні її виховувати особистим прикладом, робити високomorальні, гідні вчинки, благородні справи, не цуратися правди, навчати дітей шляхом залучення до спільної праці, формувати життєво-практичні навички: працелюбність, терпіння. Він вважав, що формування творчої високomorальної особистості створює активні умови для розвитку її компетенцій.

Ідеї Сковороди спираються на його загальні філософські погляди. Він писав: «Скільки разів чуємо ми [про воду й повітря]. Чи не на повітря спираються пташки? Воно твердіш од заліза. Однак

дерев'яну стіну кожен швидше помітити може. А повітря вважають за порожнечу. От ми в дрібницях помиляємося: і найслабшу речовину за дійсне пошановуємо». Так само в іншому: те, що ми не бачимо чогось, не значить, що воно не існує. «Тіло людське видно, але презирливого й утримуючого його розуму не видно. Однак у те всі віки й народи завжди погідно вірили: є деяка таємниця і сила, що по всьому розливається і що всім володіє. *Весь світ складається з двох натур: одна видима, друга – невидима.* Видима натура зветься твар, а невидима – Бог. Ця невидима натура, чи Бог, усю твар прозирає й утримує; скрізь завжди був, є і буде» [2, с. 141–142, 170].

Основою вчення Сковороди є концептуальна складова – *ідея самопізнання*. Він писав: «А не розуміти себе самого – це теж ж таки, що згубити себе... Як же тоді можеш розуміти й знайти свого друга, коли сам себе не розумієш» або «Підійми ж від землі думки свої і зрозумій людину в собі, від Бога народжену» [3].

Значне місце в творчості Сковороди займає *ідея «спорідненої праці»*: «Йди! Роби те, до чого народжений: ори землю, носи зброю, відправляй купецьке діло або мистецтво. Будь справедливий і досить з тебе... Сокола скоро навчиш літати, але не черепаху» [1].

За Сковородою, кожна людина народжується з хистом до певної праці. Більшу частину життя людина працює, і якщо вона буде задоволена своєю працею, то вона може стати щасливою, і навпаки, якщо робота не приносить задоволення, то людина не може стати щасливою. Крім того, якщо ми будемо робити те, що нам до вподоби, ми можемо досягти успіху. Отже, кожна людина повинна знайти своє місце в житті. «Коли ж вовк грає на свирілі, ведмідь танцює, а лошак носить поноску, годі не сміятися. Будь-яка шкідлива невідповідність смішить. А коли вже вовк став пастухом, ведмідь ченцем, а лошак радником, це не жарт, а біда. О, коли б ми зрозуміли, як то шкідливо для суспільства!» – писав Сковорода [2, с. 429–430].

Важливою для розуміння етичних поглядів філософа є *ідея «щастя в тобі самому ...»*: «Бути щасливим – знайти самого себе», або: «Істинне щастя всередині нас. Безперервно думай, щоб пізнати себе» [3]. Ми самі вибираємо спосіб свого життя, навіть якщо на перший погляд це здається не так, шукайте причини в собі; неможливо змінити життя, не змінюючи свого світогляду та сприйняття дійсності. Вибір завжди є пізнання самих себе, своєї природи, шлях до миру в серці і гармонії в душі, – стверджував Сковорода. Він вчить людину бути щасливою, вчить радіти життю. Сковорода називають вчителем життя, який навчає людей

досягати щастя, абстрагуватися від зовнішніх обставин і шукати щастя в самому собі.

Одним із чинників, який сприятиме утвердженню єдності та спорідненості українського суспільства, є *формування нової системи соціальних цінностей*. Сучасне українське суспільство ще нещодавно характеризувалося невизначеністю і несформованістю соціальних цінностей. Саме несформованість привабливих соціальних (як і моральних, духовних) цінностей, коли старі утвердження (соціальної однорідності та рівності, колективізму) вже відкинуті й «не працюють», а нові (свобода, соціальна справедливість, здоровий індивідуалізм, різноманіття вибору тощо) ще не сформовані у свідомості людей, значною мірою гальмувало соціальну консолідацію українського суспільства [4].

Сьогодні можна стверджувати про формування нової системи цінностей українського суспільства, коли під загрозою російської агресії українці об'єдналися заради однієї мети – Перемоги та відновлення рідної держави! За цих умов осмислення етичних поглядів Григорія Сковороди є конче необхідним, тому що дозволяє активно формувати нову систему поглядів на основі непересічних цінностей, які фундаментують відчуття єдності українського народу. Формування таких справжніх цінностей у нових поколінь є основною складовою соціальної стабільності, консолідації, міжгрупової солідарності сучасного та майбутнього суспільства.

Творча діяльність Григорія Сковороди, українського Сократа, 300-річчя від дня народження якого нещодавно відзначало прогресивне людство (одна із дат переліку ЮНЕСКО за 2022 р.), і сьогодні відповідає традиціям свободи, демократії, єдності зброї і слова, розвитку українського суспільства в нових реаліях та відбудові нашої держави як незалежної і демократичної, яка здатна захистити свій суверенітет, відстояти та зберегти територіальну цілісність та недоторканість, надати відсіч збройній агресії Росії.

Список використаних джерел

1. Григорій Сковорода: Коврайський період життєтворчості [Електронний ресурс] : вебінар. URL: <https://youtu.be/oa-l05tWw6o>
2. Сковорода Г. Твори : у 2 т. Київ : Обереги, 1994. Т. 1. 528 с.
3. Стадниченко В. Я. Садівник щастя: Сковорода як дзеркало України : нариси, дослідження, спогади, поезії, світлини. Київ : Криниця, 2012. 496 с.
4. Сучасне українське суспільство: соціально-класова структура, її поляризація [Електронний ресурс]. Освіта.ua : [сайт]. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/17734/